

Reflexió Ferenc pápa a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Információs Technológiai és Bionikai Karán elhangzott beszédének gondolataira

Kisvári Benedek

Pázmány Péter Katolikus Egyetem Információs Technológiai és Bionikai Kar

Reflection on the Thoughts Expressed by Pope Francis in his Speech at the Faculty of Information Technology and Bionics at Pázmány Péter Catholic University.

Abstract: One of the greatest moral challenges for the 21st century individual is to preserve their humanity in an increasingly mechanized, digital world and prevent their soul from alienating itself from truly important matters. Pope Francis' speech during his visit to the Pázmány Péter Catholic University Faculty of Information Technology and Bionics can serve as a compass for anyone embarking on the path of self-discovery. Reflecting on these thoughts raises awareness of the individual's transcendent connection to their own soul, enabling us to think of ourselves and others as empathetic, breathing human beings. It is crucial to reassess our relationship with technology, avoiding being guided by fear or excessive greed in our actions, as these lead us down the wrong path. Navigating and exploring these thoughts is the task of today's individuals.

Absztrakt

A XXI. századi ember számára az egyik legnagyobb morális kihívás, hogy az egyre jobban elgépiesedő, digitális világban megőrizze emberségét, megakadályozza lelkének elidegenedését az igazán fontos dolgoktól. Ferenc pápa, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Információs Technológiai és Bionikai Karán tett látogatása során elmondott beszéde irányításként szolgálhat bárki számára, hogy az önmegismerésnek ezen az útvonalon elinduljon. Ezekre a gondolatokra reflektálva felmerül az emberben saját lelkének transzcendenssel való kapcsolata, könnyebben tudunk magunkra és egymásra érző, lélegző emberi lényként gondolni. Fontos felülvizsgálni a technológiához való viszonyulásunkat, óvakodnunk kell attól, hogy tetteinket a rettegés vagy túlzott mohóság vezérelje, mert ezek rossz útra visznek bennünket. Ezeknek a gondolatoknak a körbejárása és feltérképezése a mai ember feladata.

A XXI. század zavaros forgatagában ritkán állunk meg és elmélkedünk helyünkről a világban. A legtöbbször nem merül fel a kérdés: Az ember, mint érző, lélegző, gondolkodó lény, milyen helyet foglal el a teremtésben, a válasz pedig milyen módon hat vissza lelkünkre, személyünkre? A kérdésre a választ megtalálni, az oda vezető úton végigmenni, nehéz, kihívásokkal teli, sokszor reménytelennek tűnő; szemünkben mindenről lemondó áldozatok meghozatalára készlet. A célt pedig lehet, hogy sosem fogjuk tudni elérni. Az ember mégis, a történelem során sosem tudott a sötétben megállni. Már az első pillanattól kezdve ott volt bennünk a kialudni nem akaró kíváncsiság, a szünni nem akaró szomj az igazság megismeréséért.

Már az ókori görögök felismerték, hogy a gondolkodás, a megismerés nem csupán öncélú, nem csak a világról szerzünk vele ismereteket, hanem magunkat is megismerjük közben. Nem véletlen, hogy a tudás, kultúra, és főként, a civilizáció

fellegvárai voltak azok a helyek, ahol felismerték: a gondolkodás, a gyermeki kíváncsiság, ezeknek a szabadsága, művelésének lehetősége emberi létünkben definiál minket. A történelem legsötétebb korszakai voltak azok, amikor ezeket korlátozták, a létezés rejtelseire nyíló ablakokat bezárták és bedeszkázták, a XX. század legrémesebb időszakában pedig az ablakokat felváltották a betonfalak, a megismerni vágyás gyermeki reményét a kétségbeesés és teljes megsemmisülés gondolata szorította ki. A kor legnagyobb művészei és filozófusai nem a remény, tudás, kíváncsiság vagy hit tudatállapotában alkottak, hanem a társadalmi és egyéni neurózis szellemében.

Aphélium: heliocentrikus pályán keringő égitest pályájának a Naptól legtávolabb eső pontja. A modern, talán még inkább, a posztmodern embert: szorongás, kétségbeesés, félelem és elidegenedés jellemzi. Könnyen érezhetjük, hogy életünk letért pályájáról, folyamatosan távolodunk, a végtelen sötétségbe sodródunk, a szent szellem fényessége már nem ragyog ránk. Nehéz ilyenkor tiszta, világos, józan gondolatokat alkotni. Ha a reményt elveszítjük, hitünk lángja kialszik, akkor áthatolhatatlannak tűnő sötétségben találhatjuk magunkat. Korunkban ez nem egyéni, hanem tömeges. Ha a kialvó fényben, amikor elérjük az *aphéliumot*, uralma alá hajt minket a rettegés, egymásra rontunk, tömeggé leszünk: mindent elpusztítunk.

Hamvas Béla *Vízöntő* című esszéjében a tömeg korának eljövételével, a lélek és kultúra megsemmisülését vizionálja. A személy tudatának, a tömeg tudattalanjában való elmerüléséről beszél. Ez a modern kor özönvize. A történelem utáni időben nem az ember merül el, a kívülről betörő, a felülről mindent ellepő vízben, hanem a személyiség, a tudat merül alá a tömeg zavaros, felkavart, homályos, vak tudattalanjában. Az egyént nem óvja meg a tudás, képzettség, kultúra vagy bármilyen megszerezhető képesség. A tömeg elnyeli, személyét atomokra bontja, lelkét magába olvasztja. A természet, vagyis a teremtett világ tetejéről az anyagi világ legaljára rántja le, ott pedig végleg elemészt. A posztmodern korban a kárhozatot nem fizikai vagy lelki szenvedéssel lehet illusztrálni, hanem az ember elszemélytelenedésével, a lélek tömegben való eltűnésével. A belső özönvíz nem megfojt, hanem elemészt. De talán hiba is a tudattalant tengerrel azonosítani, hiszen a lélek, amikor ebben elmerül, az oldat nem sűrűbb, hanem hígabb lesz utána. Az entrópia nő, de ezzel semmiből sem lesz több, az ilyen fajta bomláshoz nem lehet mennyiséget rendelni. A folyamat sebességét lehet egyedül megállapítani. Éppen ezért érdekesebb talán úgy gondolni erre, mint az univerzum tágulására. Ha két atom, test, hold, bolygó, csillag vagy akár galaxis elég távol van egymástól, akkor azok a gyorsuló tágulás miatt képtelenek egymással érintkezni, a fény sem képes megtenni a növekvő távolság miatt az utat. Amikor az ember a saját tudattalanjában merül el, akkor is hasonló történik, csak a folyamat akaratlagos, gyors, eredménye pedig az elidegenedés és kiüresedés. A legmodernebb technológia legnépszerűbb vívmányai ezt a folyamatot nem fékezni vagy megállítani, hanem felgyorsítani és végbe vinni hivatottak. Az ember uralmat szerez az anyag felett, a természetet leuralja, saját magát elgépesíti, lelkét kigyomlálja, helyére pedig a tömeg

zavaros tudattalanjából emel ki valamit. Az akváriumot nem tiszta, oxigéndús vízzel tölti meg, hanem iszapos fojtogató, homályos masszával, ahol a legfényesebb gondolatok és ötletek is odavesznek. A folyamat eredményeképp az ember megszűnik, helyére a gépek lépnek, hiszen lelkét megsemmisítette, élőhelyét sivár pusztasággá aljasította le, egyetlen feladata pedig a termelés.

Ahogy a tömeg korának jelszava: nyersanyag, úgy a tömeg korában a legfontosabb, talán egyetlen cselekvés a termelés. Az anyag uralmunk alá hajtása és teljes leigázása nemcsak a cél, hanem eszköz is. A növekedés öncélú, végtelen, minden gondolatot és józan észet felülmúló. Ez a szürreális disztópia nem rémkép, neurózis okozta látomás, hanem megfigyelhető, aktív folyamat. Legyőzésének első lépése a megismerés. Ha nem ismerjük fel, a részévé válunk, ha válaszunk pánik, rettegés, elzárkózás, akkor szintén elnyel minket. Az árvíz elől nem lehet elmenekülni, legfeljebb a háborgó tenger fölé emelkedni. Az atomjaira hulló testeket összefogni kell. Ha a bomlás elől menekülni próbálunk, sorsunkat nem elkerüljük, legfeljebb elhalasztjuk. A kulturális, művészeti és oktatási intézményeknek feladata, hogy világítótoronyként működjenek a viharos tengeren. Fölé kell emelkedniük, utat kell mutatniuk az utazóknak, magukhoz kell gyűjteniük az eltévedt lelkeket. Meg kell mutatniuk, hogy az anyaggal nem úgy kell rendelkezni, hogy uralmunk alá hajtjuk, hogy az élőt kicseréljük élettelenre. A megértés és felfedezés során saját magunkra kell ráismernünk. Ha ezt nem tesszük, akkor ugyanarra a sorsra jutunk, mint sokan, akik a kint tomboló viharban odavesztek. Ehhez viszont először saját magunkat kell megismernünk, a lelkünk és a természet közötti kapcsolatot kell tanulmányoznunk. Nem parazitaként, hanem szimbiótaként kell viselkednünk. Amikor teremtésből elveszünk, saját magunkat áruljuk el, visszaélünk az általa kapott lehetőségünkkel.

Isten megáldotta őket, és ezt mondta nekik Isten: Szaporodjatok, sokasodjatok, töltsétek be és hódítsátok meg a földet. Uralkodjatok a tenger halain, az ég madarain és a földön mozgó minden élőlényen! (IMózes 1:28) A természet uralása, a vele való rendelkezés feladat. A feladatot könnyű félreértelmezni, a kapott lehetőséget, a hozzájáró felelősséggel hatalomszerzésre használni az anyagi világban. A lelkiismeretes ember nem leuralni, hanem együttműködni kíván. Célja nem kívül, hanem belül van. A munkássága iránti szenvedélyét nem külső forrásból, hanem saját lelkének és szellemének művelése érdekében végzi. A természethez, a transzcendenshez, Istenhez kíván közelebb kerülni. A természet törvényeit nem lefektetni, hanem megismerni kívánja. Útján nem a nyersanyag, az erő, a hatalom hajtja, hanem a szeretet, együttérzés és kíváncsiság. Eredményeit nem dicsőség, gazdasági haszon, vagy személyes jólét megszerzése felé fordítja, nem elzárni, elérhetőségét leszűkíteni próbálja, hanem megismerteti, tovább örökíti, a közösség javára fordítja. Ezzel saját magából ad egy darabot, ami mások számára tükörként szolgálhat, benne megláthatják saját tükörképük egy torzított változatát. Ahhoz, hogy teljesen tisztán lássuk a lelkünkről alkotott képet, saját magunknak kell létrehozni a tükröt, személyünkre kell szabni, személyünket pedig

folyamatos önreflexióval meg kell művelni. Ez az egyetlen, ami megmenthet minket a tömegben való elsüllyedéstől. Fontos a lelkiismeretünket tisztán tartani, mert ha nem tesszük, akkor a tükrünk képe homályos és sötét lesz, magunkat nem ismerjük fel benne, helyette rémképek, a tömeg zavaros tudattalanja néz vissza ránk. Az áthatolhatatlan sötétségbe meredve saját személyünk nem felépül és megerősödik, hanem legyengül és elbomlik. Magunkba nézni nem egyszerű, hiszen ekkor is a tudattalanba merülünk le. Ilyenkor azonban az alámerülés tudatos, mértéktartó, megismerés felé irányuló. Ha ezt a vizsgálatot gyakran, megfelelő alaposággal végezzük, a tudattalan nem háboríthatatlan tenger lesz, ami elnyel, majd elemészt minket, hanem rejtélyekkel teli, felfedezésre váró úr. A tudat ugyanolyan módokon képes uralni a tudattalant, mint az ember az anyagot. Ha az uralom fojtogató, zsarnok, akkor a tudattalan fellázad, a tudat helyébe lépve a személyt és lelket feloldja magában, magunkat pedig elveszejtjük. Ha a tudat alázas, szolgálatra elhivatott, nem leuralni, elnyomni, bezárni kívánja a tudattalant, akkor annak nem kell fellázadni, az elnyomásból kitörni és mindent elemésztetni. A viharos tengeren hajózni lehetetlen, a túlsó part eltűnik, helyére végelethatatlan víztömeg kerül. Ha a tenger csendes, az áramlatok és a szél új partokra vihetik az utazót, ahol a természetnek olyan csodáit ismerheti meg, amelyekről eddig álmodni sem tudott. Az ember csak akkor lehet igazán alázas, szolgálatát csak akkor képes elegendő meggyőződéssel végezni, ha a tudata és tudattalanja összhangban van, ha azt sugározza kifelé, ami belül van. Ha legmélyebb félelmeit megismeri, nem zárja el és nem épít falat köréjük. Azok a sötétben nem legyengülnek, hanem felerősödnek. Ha a rettegésünk tárgyát eltakarjuk, menekülünk előle, a szörnyeteg veszélyesebb lesz. Minden egyes lépéssel, amivel távolabb próbálunk menekülni, egyre nagyobb lesz és közelebb kerül. Végül, amikor elér miket, képtelenek leszünk megbirkózni vele, összeomlunk, elveszítjük saját magunkat, a kárhozát útjára lépünk. Ugyanakkor, minden lépéssel, amivel közelebb megyünk, minden téglával, amit kiemelünk a falból, a szörnyeteg kisebb és gyengébb lesz. Amikor nem tud tovább hátrálni és odaérünk hozzá, rájövünk, hogy rettegésünk forrása valójában az ismeretlen volt. A falakat magunkban lebontva, tudattalanunk tengerét behajózva a lelkünkben rejlő transzcendenshez kerülünk közelebb. Ha a fal helyett nyitott ajtókat hagyunk elménkben, akkor a szent szellemet is beengedjük, így pedig az üdvözülés útján indulunk el.

Az ember nem mondja azt, hogy „semmi”; azt mondja, hogy „Túlnani”; vagy azt, hogy „Isten”, vagy, hogy „az igazi élet”; vagy pedig azt, hogy Nirvána; megváltás, üdvözülés... Ez az ártatlan retorika, amely a vallásos-morális idioszinkrázia birodalmából származik, rögtön kevésbé ártatlannak tűnik, ha rájövünk arra, hogy a fennkölt szavak mögött milyen tendencia rejlik: az életellenes tendencia. Schopenhauer életellenes volt; ezért vált nála a részvét erényé... Mint tudjuk, Arisztotelész a részvétben egy beteges és veszedelmes állapotot látott, mondván, az embernek jót tenne, ha időnként hashajtót használna: a tragédiát értette úgy, mint hashajtót. Az embernek valójában az élet ösztönéből kiindulva kellene keresnie egy olyan eszközt, mellyel a részvét ilyesfajta

beteges és veszedelmes felgyülemelésén miként ezt Schopenhauer esete mutatja (és sajnos egész irodalmi és művészeti dekadenciánké is, Szentpétervártól Párizsig s Tolsztojtól Wagnerig) — vágást ejthet, hogy az kifakadjon... Egészségtelen modernitásunk közepette nincs egészségtelebbe dolog a keresztényi részvétnél: Itt orvosnak kell lenni, itt könyörtelennek kell lenni, itt használni kell a szikét — ez a mi dolgunk, ez a formája a mi emberszeretetünknek, ez által vagyunk mi filozófusok, mi hyperboreioszok! (Nietzsche, 1993)

Nietzsche munkásságának nagy részében a krisztusi erkölcs tagadását vallotta: A boldogság forrása a hatalom, a kizsákmányolás, a leigázás. A rabszolgaság és szenvedés célok, nem elkerülendő rossz példák. Az önzetlenség, együttérzés, önfeláldozás megvetendő gyengeség. Az erős leural, eltipor, kegyelmet nem ismer. A nagyságot egyetlen dologgal lehet mérni: az erővel. Ha valaki megszerez valamit, akkor azt az erő jogán szerzi meg. Bárki megtehet bármit, ha azt az erő jogán teszi. Az ember gyarló és gyenge lesz, ha életét másoknak áldozza. Az együttérzés minden magvát ki kell gyomlálni, a boldogság egyetlen forrása az uralom lehet, az uralomra pedig kizárólag az erő jogosít fel. Nietzsche magát az Antikrisztusnak nevezte, filozófiájának következménye pedig a XX. század politikai terében csapódott le. Nietzsche filozófiája annyira eltávolodott az igazságtól, hogy annak felismerése során személye szinte teljesen megsemmisült.

1889. január 3-án Torinóban Friedrich Nietzsche kilép a Via Carlo Alberto hatos számú házának kapuján, talán hogy sétáljon egyet, talán a postára, a leveleiért. Nem messze, vagy akkor már nagyon is messze tőle egy konfliskocsis csökönyös lovával bajlódik. Hiába noszogatja, a ló nem mozdul, mire a kocsis — Giuseppe? Carlo? Ettore? — elveszíti a türelmét, és ostorával verni kezdi az állatot. Nietzsche a csődülethez ér, s a dühtől már tajtékzó kocsis kegyetlen színjátéka ezzel be is fejeződik. Az óriás termetű, dús bajuszú úr ugyanis váratlanul a kocsihoz ugrik, és zokogva a ló nyakába borul. Házigazdája viszi haza, két napig mozdulatlanul és némán fekszik egy heverőn, míg kimondja a kötelező utolsó szavakat /"Mutter, ich bin dumm."/, aztán szelíd háborodottként anyja s nővérei felügyelete alatt még tíz évig él. Hogy a lóval mi lett, nem tudjuk. (Krasznahorkai, 2013, 13)

Nietzsche emberi lényegét nyomta el magában. Élt a szabad akaratával, megpróbálta kiirtani a Jézus Krisztus által kétezer éve ránk hagyott lelkiismeretet. Úgy gondolta, hogy az erkölcs tagadható, a morál kifordítható, a lélek eltemethető. Együttérzését megpróbálta végleg tudattalanjába zárni és befalazni, hogy az soha ne tudjon megnyilvánulni. Nem üdvözülni, hanem elkárhozni vágyott, nem a végtelenbe, hanem a jelenbe tekintett. Megtagadta a szívébe írt belső parancsolatot, ennek az árát pedig nem e világi valutával fizette meg. Amikor a ló nyakába borult, akkor a tudat helyére emelt tudattalan került vissza a mélybe. A tudat újra kiemelkedett a sötétebből, ez azonban végzetesnek bizonyult számára. Az erkölcs tagadása olyan nyomot hagyott rajta, amit abban a pillanatban képtelen volt feldolgozni. Ha az ember későn ébred rá saját természetére, tudattalanja és tudata közötti harmóniát nem építi ki, lelkét és szellemét egymás ellen fordítja, saját magát pusztítja el. Ha a tükörbe nézéskor nem

ismerjük fel saját magunkat, nem dolgozunk azon, hogy felismerjük a különbséget aközött, amit gondolunk, hogy kik vagyunk, és amit látunk, hogy kik vagyunk, akkor ez a távolság hatalmasra nőhet. Majd amikor a két kép között bezárt szög a nulla fokhoz közelít, végül pedig párhuzamosak leszünk „tükörképünkkel”, akkor oly módon szembesülünk saját magunkkal, ami személyiségünket meggörbíti. A párhuzamos vonalak a végtelenben találkoznak, az egyenesek görbék lesznek, körbeérnek, mi pedig a kör közepén kell szembesüljünk azzal, hogy végig délibábot láttunk, a tükör valódi képét elfedtük, magunkra tekintve még inkább: magunkba sohasem tekintettünk igazán.

Az előző század legzseniálisabb tudományos-fantasztikus művei olyan témákat dolgoznak fel, mint: emberségünk elvesztése, a lélek megszűnése, a gépek és emberek közötti határok elmosódása. Philip K. Dick (1968): *Álmodnak-e az androidok elektronikus báránnyal?* című művében, valamint a könyvet adaptáló, Ridley Scott (1982): *Szárnyas fejtánc* című filmjében pont ez a gondolat jelenik meg. Az emberek által alkotott gépek olyan fejlettek lesznek, hogy szinte minden tulajdonságukban megkülönböztethetlenné válnak. A replikánsoknak — így nevezik a teljesen emberi androidokat — szembe kell nézniük saját mulandóságukkal, ugyanis mindössze négy évig élnek. Ez tudatos tervezés következménye, hogy az emberek elkerüljék a lázadásokat. A disztópikus világban az emberi társadalom személytelen, atomjaira hullik, annak ellenére, hogy olyan technológia van a kezében, ami — látszólag képessé teszi a teremtésre. Pontosan ez az ellentét az, amit ha feloldunk, akkor rájöhettünk, hogy mi a technológia célja, hogyan kell azt megalkotnunk és használnunk.

Az ember, ahogy uralmat szerez az anyag felett, úgy érzi, Isten szerepébe tud lépni. Kilépi a teremtésből, megpróbál teremtői szerepbe felemelkedni. Ez az úr ugyanakkorának érződhet, mint ami az ember és az állat között van. Mivel az ember, legsötétebb pillanataiban le tud alacsonyodni állati szintre, felmerül a kérdés: Vajon fel tud-e emelkedni isteni szintre? A technológiánk egyre fejlettebb lesz, tudásunk egyre nő, az általunk alkotott gépek egyre jobban összemósódnak velünk, egyre kevésbé tudjuk megkülönböztetni őket saját magunktól. Nehéz belátni, mert a nietzschei filozófia szerint ez a legnagyobb gyengeség, de ezen az úton végigmenni kárhozati státuszt eredményez, nem üdvözülést. Az ember a teremtésre képtelen lesz, mert sohasem fog tudni Isteni magasságba lépni. Nem véletlen, hogy a „cyberpunk” stílusú világokban a társadalom töredezett, a technológiai fejlődés nem a nyomor felszámolását segíti, hanem még nagyobb nyomorba taszít. A társadalom széles rétegei számára elérhetetlenek az alapvető emberi méltóság és egészség megőrzéséhez szükséges szolgáltatások. A hatalmat nem kormányok birtokolják, hanem cégek. Csak a fogyasztás és termelés a cél. Ezeknek a változásoknak az oka nem más, mint az emberségben való hit megingása. A lélek jelenlétének megkérdőjelezése ahhoz vezet, hogy a társadalmi szövet feltöredezik, az együtt élő emberek tömeggé zülnek, és ahogy Hamvas Béla írja: „A kezdődő primitivizálódás kivétel nélkül mindenkit kikezd

és aláás. A szellemet kioltja, az ízlést a legalsó vonalra szállítja le, a vallásból babonát csinál, az istenekből bálványt, a világos és józan gondolat helyét zavaros mítosz és bizonytalan reziduum foglalja el.” (Hamvas, 2006)

Mert a fejlődés itt valójában regresszió. Ahogy az ember a teremtő szerep felé próbál lépéseket tenni, úgy kerül egyre közelebb a kárhozathoz. Valójában nem épít, hanem rombol. Szellemét nem kiteljesíti, lelkét nem a transzcendens felé közelíti, hanem lerántja az anyagi világba, saját magát elszemélyteleníti, a tömegbe olvasztja, végül pedig, nemhogy más emberektől nem tudja megkülönböztetni magát, hanem a tárgyaktól sem. Cselekedeteit nem maga irányítja, hanem a tömeg, lelkiismerete alámerül, helyét a tömeg tudattalanja veszi át.

Ezeket a gondolatokat vizsgálva könnyen láthatjuk, hogy a jelentős kulturális hatást gyakorló civilizációknál miért volt fontos az egyén, valamint az alkotás szabadsága. (Persze elismerendő, hogy ezen társadalmak nagy része ugyanúgy tartott rabszolgákat, valamint képesek voltak olyan atrocitások elkövetésére, amiket ma emberiség ellenes bűncselekményeknek titulálunk, azonban mégis voltak olyan társadalmi rétegek, melyek szabadon gondolkodhattak, valamint olyan létbiztonságban éltek, ami lehetővé tette számukra a szellemük felfedezését.) Ezekben a társadalmakban könnyebb volt megismerkedni az akkori kulturális közeggel. Mára ez nagyobb feladat, nehezebb eligazodni pusztán a hozzáférhető információ mennyisége miatt.

Az emberiség tudása az idő előrehaladtával egyre nőtt. Ókori elődeink képesek voltak koruk szinte összes tudományát elsajátítani, a tanult ember mestere lehetett a filozófiának, természettudománynak, költészetnek, építészetnek, szobrászatnak. Mára ez lehetetlenné vált. Ha az ember élete egészét a tanulásnak szentelné, akkor sem lenne képes, még az elmúlt száz év tudományos munkásságának eredményeit sem elsajátítani. Valószínűleg ha minden nap fel tudnánk dolgozni az alexandriai könyvtárban lévő információmennyiséget, akkor sem lennénk képesek lépést tartani a világ minden mozzanatával. Tudásunk oly mértékben megnőtt, hogy egy téma, probléma vagy akár részprobléma megismeréséhez és megértéséhez éveket kell szánnunk a tanulásra, ekkor persze mestereivé válhatunk az adott területnek, azonban mégsem ez a lényeg. Ez csak az egyetemek legjobban látható tevékenysége: a kutatás. A veszély itt is a láthatatlanban van, abban tudunk elbotlani, ami rejtve van a szemünk előtt. Az egyetem feladata ugyanis nem az, hogy tudást állítson elő, nem az, hogy tudományos cikket készítsen minél nagyobb mennyiségben. Ez ugyanaz a termelési zavar, amit korábban megfigyeltünk. Így nem világítótorony lesz az intézményből, hanem gyár, nem utat mutat a viharban, hanem füsttel tölti meg a levegőt. A magasba emelkedő kémények nem fényt, hanem sötétséget hoznak.

Képzeljünk el egy társadalmat, amely olyan állapotokat kényszerít a lakosokra, melyektől szörnyen rosszkedvűek lesznek, aztán drogokat ad nekik levertségük ellensúlyozására. [...] rejtett videokamerákat most is használnak a legtöbb üzletben és egyéb helyeken, a számítógépek pedig irgalmatlan mennyiségű információt gyűjtenek és dolgoznak fel

individuumokról. Az ily módon elérhető adatok nagyban növelik a fizikai kényszer hatékonyságát (mint a rendvédelem esetében). [...] Aztán itt van a propaganda módszere, melynek a tömegkommunikációs média biztosít hatékony járművet. A hatásos technikák fejlesztésének célja a választások megnyerése, a termékek eladása, a közvélemény befolyásolása. A szórakoztatóipar a rendszer fontos pszichológiai eszközeként szolgál, lehetőség szerint akkor is, ha nagy mennyiségű szexet és erőszakot sugároz. A szórakozás biztosítja a modern ember számára az elemi menekülést. Mialatt belemerül a televízióba, filmekbe stb., elfelejti a stresszt, az aggodalmat, a frusztrációt, az elégedetlenséget. A primitív emberek, ha nincs tennivalójuk, megelégednek azzal, ha édes semmittevésben órák hosszat ücsöröghetnek, mert békében élnek saját magukkal és a világgal. Ezzel szemben a modern embert folyamatosan le kell foglalni és szórakoztatni, különben „unatkoznak”, vagyis nyugtalanok, kényelmetlenek, ingerlékenyek lesznek. (Kaczynski, 1995)

Ezt írta Theodore J. Kaczynski, az *Unabomber*. Számára a technológia által az ember vállára helyezett nyomás kibírhatatlan volt. Neurózisa olyan erős lett, hogy ebbe beleőrült és borzalmas terrorcselekményeket követett el. Hamvassal és Le Bonnal ellentétben Kaczynsky forradalmárként tekintett magára, nem gondolkodóként, célja az ipari társadalom megsemmisítése volt, a technológiát démonikusnak tartotta. Gondolatait azonban nem hiszem, hogy tettei miatt teljes mértékben mellőzni kellene. Kaczynski, mielőtt teljesen elköteleződött a neoprimitivizmus mellett, elismert matematikusként dolgozott. Kutatásaival kiemelkedő eredményeket ért el, oktatói szerint különösen tehetséges volt. A modern társadalmat, a spektakulum jelenségét jól látta, a problémákat helyesen ismerte fel, szinte kizárólag a „megoldásai” kérdőjelezhetőek meg. A kontrollról alkotott gondolatai valami olyanra világítanak rá, melyen keresztül megérthetjük a tömegek szorongását, társadalmunk elidegenedését. Mára a szórakoztatás, internetes tartalom szolgáltatása teljesen automatizálva lett. A tömegkommunikációs csatornák egyetlen célja, hogy minél több időt töltsünk előttük, ehhez pedig a rövidtávon legtöbb dopamint nyújtó, hosszútávon pedig a feledés homályába tűnő tartalmat szolgáltatják számunkra. A maguktól tanuló algoritmusok képesek önkényesen, emberi beavatkozás nélkül változtatni hangulatunkat, hogy még fogyasztóképesebb állapotba kerüljünk. Ezek a szoftverek, saját maguk „fejlesztése” során a lélek kioltásának mérnökeivé válnak.

A legmagasabb kulturális és oktatási színvonalat képviselő intézmények az egyetemek. Egy egyetemnek művelnie kell a hallgatók szellemét, lelkületét pedig a helyes útra kell terelnie. Például műszaki pályán nem elég megtanítani a szükséges matematikai és fizikai ismereteket. Fontos foglalkozni ezek megismerésének történetével, valamint használatuk céljával. Ahogy a nehéz matematikát sem azért tanítják, mert valaki a karrierje során használni fog minden tanult tételt, képletet, bizonyítást, úgy a teológia, történelem és a kultúra ismeretére sem azért van szüksége az embernek, mert az specifikus esetekben használható lesz számára. Ezek mind a személyiséget, a gondolkodásmódot formálják. Lehetővé teszik, hogy úgy tekintsünk

egy témára, ahogy azt korábban nem láttuk. Az új perspektíva nemcsak könnyíti az életben való eligazodást, hanem önismeretet is biztosít. Ha a korunk által okozott szorongás és stressz érthetőbbé válik, akkor annak elviselése is könnyebb lesz. Felhozhatjuk a felszínre, ami a tudattalan mélyén van. A civilizációs neurózis megértés nélkül nem orvosolható, elfojtva súlyosabbá nő, az elmét megmérgezi, a személyünket kikezdi és végül megsemmisíti. Nem véletlen, hogy a mentális betegségek aránya lassan növekszik. Úgy tűnik, a társadalmak a modern, szekuláris, fogyasztásorientált „jólét” felé haladnak, résztvevőik egyre terheltebbé válnak, a feszültség bennük egyre nő, lassan tömeggé zülленek. A társadalmi elidegenedés személyes neurózissá csapódik le. Erre persze egyedül szinte lehetetlen rájönni. Az oktatási- és kulturális intézmények nem csak keretet biztosítanak ennek felismerésére, hanem közösséget adnak, melyek segítenek az enyhítésében.

A valóság egy olyan sík, melynek minden szegletét feltérképezhetjük. Rengeteg munkába telik, de lehetséges. Megismerhetjük az univerzum titkait, az anyag rejtelseit, saját testünk működésének misztériumát. Felmászhatunk a legmagasabb hegycsúcsra, lemerülhetünk az óceán legmélyebb árkába, felkutathatjuk a legnagyobb barlangrendszereket, sőt ezeket gépekkel is megtehetjük. Minden mérést elvégezhetünk automatizálva, minden adatot rögzíthetünk, a mérési hibát olyan kicsire csökkenthetjük, hogy az felfoghatatlan legyen. A folyamat végén valószínűleg mégis üresnek éreznénk magunkat. Ott állna az emberiség, minden adattal, minden tudással, mégis azt kérdezné: Mi értelme volt ennek az egésznek? Kik vagyunk mi? De a kérdést máshogy is fel lehet tenni: Mi az értelme a művészet fogyasztásának? Mi a különbség egy szórólap vagy óriásplakát megtekintése és egy vers elolvasása között? Mi választja el ezeket egymástól?

A válasz, ha jó helyen keressük, visszavezet minket saját magunkba. Egy jó vers, egy zseniális szimfónia, vagy egy kiváló film lebontja rólunk az egónkat, közelebb kerülünk saját szubjektumunkhoz, vagyis a lelkünkhöz. József Attila azt írja: „Vasútnál lakom. Erre sok vonat jön-megy és el-elnézem, hogy’ szállnak fényes ablakok a lengedező szösz-sötétben. Így iramlanak örök éjben kivilágított nappalok s én állok minden fülke-fényben, én könyöklök és hallgatok.” (József Attila: *Eszmélet* (részlet))

Mi itt várunk a sötétben, tapogatódzunk az ismeretlenben, mellettünk pedig elszáguldanak a nappali világosságot árasztó szerelvények. Ha betekintünk, minden ablakból saját magunkra nézünk. A vonat egyszerre a végzet és az örökkévalóság. Amikor a lét horizontjára emeljük tekintetünket, akkor mögé nézhetünk. Ugyan már nem látunk semmit, mégis érezzük mi van ott. Tudjuk, hogy a síkon kívülről, a térből szemlél bennünket valaki, onnan nézünk vissza segítségével saját magunkra. A végtelen éjszakában érezhetjük, hogy a sötétség mögött fény rejlik, hogy a tapogatózás nem elég, érzékszerveink itt nem tudnak segíteni. Itt valami olyasmit kell használnunk a látásra, ami nem a síkról ered. Ilyenkor segít bennünket a hit, kultúra és vallás. Ahol ezek egyesülnek, ott az ember kiteljesedhet, megláthatja a világosságot, érezheti, hogy

nem egyedül zuhan a semmiben, hanem „[a]z idő, tér, s gondolat most szárny nélkül repül” (Platon Karataev, 2020). Ezek a gondolatok oldozzák fel korunk látszólagos kárhozátát, a történelem utáni kor jelentéktelenségét, itt találhatjuk meg a reményt és a jelentést. A „miért?” kérdésre a választ nem szavak, hanem lelkület formájában tudjuk befogadni, az elveszettségben utat tudunk találni. Végül pedig, szintén József Attila szavaival, megvizsgálhatjuk, hogy a feladatot természetünkhöz méltóan végeztük-e el: „Az ember végül homokos, szomorú, vizes síkra ér, szétnéz merengve és okos fejével biccent, nem remél. Én is így próbálok csalás nélkül szétnézni könnyedén. Ezüstös fejszesuhanás játszik a nyárfa levelén.” (József Attila: *Reménytelenül* (részlet))

Így kell nekünk is szétnézni a homokos, szomorú, vizes síkon: csalás nélkül. Ha tiszta a lelkiismeretünk, akkor nincs ok félelemre, hiszen tudhatjuk mire számíthatunk ott. Ha félelmeiket nem zártunk el és nem növesztettük démonokká a végtelen sötétségben, akkor a szembenézés bennünk nem terrort és összeomlást vált ki, mint ahogy az Nietzschével és Kaczkynskival történt, hanem megértést és harmóniát eredményeznek. Hiszen ekkor már nem csak ismerjük, hanem meg is értjük őket, rajtuk keresztül tudunk csak igazán önmagunkra találni. A zárt ajtókat csak mi tudjuk lelkünkben kinyitni, a téglafalakat csak mi tudjuk lebontani, a bunkerek mélyén rejlő értelmet is csak mi engedhetjük ki.

Ha az ember a tenger igazi kincsei után vágyakozik, az ismeretlent szeretné felfedezni, olyat szeretne látni, amit még nem láthatott, akkor a végtelen óceán mélyére kell merülnie. A bűvárkodás azonban veszélyes elfoglaltság. Szabadtüdős merülés során, ha az ember elszámítja magát lefelé menet, akkor könnyen megeshet, hogy nem jut ki a felszínre. Tüdejét megtölti a víz, rettegés fogja el, a víz pedig zavaros, végeláthatatlan tömeggé alakul, ami elnyeli a bűvart. Hosszú, gyakorlással eltöltött évek, évtizedek után azonban képessé válik olyan mélységekbe merülni, ahová már a fény sem ér le. Lenn, a hatalmas víztömeg az ember vállára nehezedik, úgy érzi, bármelyik pillanatban összeroppanthatja az elviselhetetlen nyomás. Ha kellően kitartó és elhivatott, akkor azonban a mélyben olyan dologra bukkanhat, amit sehol máshol nem találhat meg. Ott érheti el azokat a kincseket, amelyekre annyira vágyott, felfedezheti a rejtélyes, végtelen, mindent felülmúló teremtet. Dolga végeztével a bűvár azonban üres kézzel indul felfelé. A mélyből indulva az első fénysugarak máshogy esnek a merülő arcára, meleget és biztonságot sugároznak. Mutatják az utat vissza a felszínre. Visszatér az ismerős élővilág, ami új és érdekes lesz. Majd mikor arca a felszínre kerül, az első levegővel együtt az igazságot is magába szívhatja. Rájön, hogy azért üres a keze, mert saját magát hozta a mélyből. Az új személet segítségével, ha újra körbenéz az óceán felszínén talán megpillant egy szigetet, melyre az éjszaka során is világítótorony vezetheti. A szigeten talán otthont találhat, későbbi utazásai során pedig ugyanez a világítótorony vezetheti vissza oda. Ha a tenger viharos és úgy érzi minden reménye elveszett, akkor pedig halkan hallhatja, ahogy régen látott mélységből üzennek neki: „Mondottam, ember: küzdj és bízva bízzál!” (Madách, 2010).

Irodalomjegyzék

Hamvas B. (2006). A vízöntő. In: Hamvas, B. A láthatatlan történet. Medio, 11–47.

Kaczynski, T. (1995). Az ipari társadalom és jövője (Unabomber kiáltvány). Kiadatlan kézirat.

Nietzsche, F. W. (1993). Az Antikrisztus. Ictus.

Krasznahorkai L. (2013). Megy a világ. Magvető.

Madách I. (2010). Az Ember Tragédiája. Európa.

Platon Karataev (2020). Aphélium. Kiadatlan fordítás, eredeti: Platon Karataev, Aphelium, Stamusic Studios & Mastering Production.

Szalai A. (szerk.). (1980). József Attila minden verse és versfordítása. Szépirodalmi Könyvkiadó.